

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Τμήμα Μουσικών Σπουδών

Χαρίλαος Ταλιαδώρος

Άρχων Πρωτοψάλτης της Ιεράς Αρχιεπισκοπής
Κωνσταντινουπόλεως και Πρωτοψάλτης του Καθεδρικού
Ι.Ν. της του Θεού Σοφίας Θεσσαλονίκης

Τιμητική Εκδήλωση για τα 70 χρόνια πρωτοψαλτείας

Θέρμη, 7 Μαρτίου 2012

Πρακτικά

Θεσσαλονίκη, 2014

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Τμήμα Μουσικών Σπουδών

Χαρίλαος Ταλιαδώρας

Άρχων Πρωτοψάλτης της Ιεράς Αρχιεπισκοπής
Κωνσταντινουπόλεως και Πρωτοψάλτης του Καθεδρικού
Ι.Ν. της του Θεού Σοφίας Θεσσαλονίκης

Τιμητική Εκδήλωση για τα 70 χρόνια πρωτοψαλτείας
Θέρμη, 7 Μαρτίου 2012

Πρακτικά

Επιμέλεια: Μαρία Αλεξάνδρου και Εμμανουήλ Γιαννόπουλος,
σε συνεργασία με τους Δημήτριο Αδάμο και Δημοσθένη Σπανουδάκη

Θεσσαλονίκη, 2014

Πρακτικά Τιμητικής Εκδήλωσης

Χαρίλαος Ταλιαδώρος

**Άρχων Πρωτοφάλτης της Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κωνσταντινουπόλεως και
Πρωτοφάλτης του Καθεδρικού Ι.Ν. της του Θεού Σοφίας Θεσσαλονίκης.
Τιμητική εκδήλωση για τα 70 χρόνια πρωτοψαλτείας**

Επιμέλεια και σχεδίαση ηλεκτρονικού βιβλίου: Μαρία Αλεξάνδρου, Εμμανουήλ Γιαννόπουλος

Επιμέλεια/παραγωγή του DVD της Τιμητικής Εκδήλωσης: Δημήτρης Αδάμος

Επιμέλεια φωτογραφικού υλικού της Τιμητικής Εκδήλωσης: Δημοσθένης Σπανουδάκης

Ηλεκτρονική δημοσίευση του Τμήματος Μουσικών Σπουδών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου
Θεσσαλονίκης, Ομάδα Παλαιογραφίας Βυζαντινής Μουσικής

<http://byz.web.auth.gr/drupal/>

© Copyright 2014, Τμήμα Μουσικών Σπουδών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και οι
συγγραφείς

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

<i>Πρόλογος</i>	7
<i>Πρόγραμμα της Τιμητικής Εκδήλωσης</i>	9
<i>Χαιρετισμός – Ευαυθία Νίκα-Σαμφών</i>	11
Εισηγήσεις :	
Μαρία Αλεξάνδρου – Ο Άρχων Πρωτοφάλης Χαρίλαος Ταλιαδώρας, ένας κορυφαίος εκπρόσωπος της Βυζαντινής Ψαλτικής στη σύγχρονη εποχή.	15
Εμμανουήλ Γιαννόπουλος – Το εκδοτικό και δισκογραφικό έργο του Χαριλάου Ταλιαδώρας.	31
Αντώνιος Κωνσταντινίδης – Χαρίλαος Ταλιαδώρας, ο δάσκαλος.	35
Πέτρος Παπαεμμανουήλ – Χαρίλαος Ταλιαδώρας, ο χοράρχης.	41
Χρυσόστομος Σταμούλης – Τέχνη και καλλιτέχνης στην εκκλησιαστική μουσική.	45
Φωτογραφικό υλικό από την Τιμητική Εκδήλωση - Δημοσθένης Σπανουδάκης	49
Επίμετρο:	
Χαρίλαος Ταλιαδώρας – «Να τη φυλάξετε τη βυζαντινή μουσική, σαν κόρη οφθαλμού». Λόγος παραινετικός προς τους νέους μουσικούς.	67
Χαρίλαος Ταλιαδώρας – « <i>Βυζαντινό Ορατόριο</i> », α' έκδοση.	71

Χαρίλαος Ταλιαδώρος, ο χοράρχης

Πέτρος Παπαεμμανουήλ
Καθηγητής Βυζαντινής Μουσικής
Κρατικού Ωδείου Θεσσαλονίκης

Σεβαστέ και αγαπημένε μου Δάσκαλε, κυρία Πρόεδρε, κ. καθηγητές, συνάδελφοι πρωτοφάλτες, φίλες και φίλοι.

Η καλλιτεχνική – ψαλτική έκφραση του Χαρίλαου Ταλιαδώρου, μέσα από την οποία αποκαλύπτεται το ύφος του, η πορεία της ίδιας του της ζωής και η ψυχή του ολόκληρη δεν περιορίζεται μόνο στην ερμηνευτική, διδακτική και ειδοτική του δεινότητα, όπως πολύ στοχευμένα ανέπτυξαν οι προ ολίγου λαλήσαντες.

Η καλλιτεχνική προσωπικότητα του Χαρίλαου Ταλιαδώρου επεκτείνεται και ολοκληρώνεται με τη συγκρότηση Βυζαντινού Χορού κατά τα παραδοσιακά πρότυπα. Και αυτό συμβαίνει από τα πρώτα βήματα της ψαλτικής του σταδιοδρομίας, από τη στιγμή δηλαδή που του ανατίθεται η πρωτοψαλτεία του Ι. Ν. Αγίου Φαναριού Θεσσαλονίκης.

Η συγκρότηση βυζαντινού χορού, έστω και ολιγομελούς, αρχικά, αποτελεί μια από τις πρωταρχικές επιδιώξεις του, καθώς αντιλαμβάνεται ότι η από χορού εκτέλεση των εκκλησιαστικών μελωδιών αποκαλύπτει το λατρευτικό τους χαρακτήρα και τη θεία τους δύναμη.¹

«... εν τω Κέντρω της Ορθοδοξίας και δη και εν τη Μεγάλη Εκκλησία, ουδέποτε επί των στασιδίων των χορών, όσω και αν δυσχείμεροι ήλθον καιροί, έμειναν μόνον δύο ψάλται, αλλά πάντοτε διετηρείτο και υπήρχε πτωχή τις χορική συγκρότησις και σύνθεσις, λειψανον παλαιάς καλής εποχής...»,² όπως παρατηρεί ο μακαριστός Μητροπολίτης Σερβίων και Κοζάνης κυρός Διονύσιος, μιλώντας για τη συγκρότηση του βυζαντινού Χορού.

Βέβαια, το φωνητικό τάλαντο του Χαρίλαου Ταλιαδώρου που αποτελεί κληροδότημα «άνωθεν», του δίνει την ευχέρεια να εκτελεί τα μονωδικά μέρη της βυζαντινής μελοποιίας, ως απaráμιλλος και αξεπέραστος καλοφωνάρης,³ αναβιώνοντας «ημέρες ευλειεί» που αντανακλούν στην βυζαντινή μεγαλοπρέπεια των ιερών ακολουθιών, κατά τα τυπικά του ιερού ναού της του Θεού Σοφίας Κων/πόλεως.

Ο συνδυασμός και η εναλλαγή χορωδιακής και μονωδιακής ερμηνείας των ύμνων κατά τη διάρκεια της ιερής ακολουθίας κρατούν τον προσευχόμενο σε διαρκή εγρήγορση και τον υποβοηθούν να παρακολουθεί με προσοχή και ενδιαφέρον τα μελωδήματα.⁴

Ο καθηγητής Γεώργιος Αγγελινάρας σημειώνει «...Μέσα στην από χορού ψαλμωδία έχει φυσικά θέση διακεκριμένη η μονωδία, γιατί η εναλλαγή χορωδιακής και μονωδιακής ερμηνείας κρατάει αδιάπτωτο το ενδιαφέρον των πιστών και βοηθάει να αφοσιώνονται με κατάνυξη και προσευχή, που είναι ο τελικός σκοπός των Ιερών Ακολουθιών».⁵

¹ Φ. Οικονόμου, *Βυζαντινή Εκκλησιαστική Μουσική και Ψαλμωδία*, τομ. Α', Αίγιο 1992, σ. 186.

² Μητροπολίτου Σερβίων και Κοζάνης Διονυσίου, «Συμβολή εις το ζήτημα της Ελληνικής εκκλησιαστικής μουσικής», στο *Δίπτυχα Ορθοδοξίας*, τομ. Α', 1956, σ. 7.

³ Ε. Χ. Σπυράκου, *Οι Χοροί Ψαλτών κατά τη Βυζαντινή Παράδοση*, διδακτορική διατριβή, εκδ. Ίδρυμα Βυζ. Μουσικολογίας, Μελέται 14, Αθήνα 2008, σ. 172.

⁴ Οικονόμου, *ό. π.*, σ. 187.

⁵ Γ. Αγγελινάρας, «Βυζαντινός Χορός», *Ιεραρχικά Νέα*, αριθ. 197, Ιανουάριος 1981, σ. 7.

Το φωνητικό τάλαντο και η καλλιτεχνική έκφραση του νεαρού Χαρίλαου, γρήγορα διαδίδονται στους φιλόμουςους και φιλακόλουθους της Θεσσαλονίκης αρχικά και της ελληνικής επικράτειας αργότερα, που σπεύδουν κοντά του, άλλοι ως απλοί εραστές της *ψαλτικής τέχνης* και άλλοι ως εικολαπτόμενοι διάκονοι του αναλογίου. Έτσι, σε σύντομο χρονικό διάστημα συγκροτείται χορός κατά τα βυζαντινά πρότυπα με εσωτερική κατανομή ρόλων. Αναγνώστης, Κανονάρχος, Δομέστικος, Ισοκράτες, Χορωδοί.

Εκείνο, όμως, που αποτελεί προσωπική του επιδίωξη και μάλιστα διαρκή, όπως τονίζει ο ίδιος του σε κατ' ιδίαν και δημόσιες συζητήσεις, είναι η συμμετοχή παιδικών φωνών μέσα στο χορό, πετυχαίνοντας έτσι τον ηχοχρωματικό πλουτισμό του και πραγματώνοντας τη τεχνική του «μαγαδίζει».⁶ Μια τεχνική, η οποία υπάρχει στους χορούς από τα πρώτα χριστιανικά χρόνια, με τη σύμφωνη γνώμη και ενθάρρυνση των Πατέρων της Εκκλησίας⁷ και η αρχή της εντοπίζεται στα αρχαιοελληνικά χορικά άσματα.⁸

Με την τοποθέτησή του, το 1952, στο δεξι στασίδι του Καθεδρικού ναού της του Θεού Σοφίας Θεσσαλονίκης, το οποίο διακονεί έως σήμερα, δημιουργεί τον «Πρότυπο Βυζαντινό Χορό της του Θεού Σοφίας Θεσσαλονίκης».

Οι συχνές προτάσεις που δέχεται από διάφορους φορείς για συμμετοχή του χορού του σε πολιτιστικά δρώμενα, εντός και εκτός των ελληνικών συνόρων, τον αναγκάζουν να δώσει στον χορό νομική υπόσταση πλέον. Έτσι, το 1989 «Ο Πρότυπος Βυζαντινός Χορός της του Θεού Σοφίας» μετονομάζεται σε Χορωδία «Μακεδονία» αποκτώντας καταστατικό λειτουργίας εγκεκριμένο από το Πρωτοδικείο Θεσσαλονίκης.

Τα μέλη που συμμετέχουν στη χορωδία είναι αποκλειστικά μαθητές του Χαρίλαου Ταλιαδώρου και αποτελούν προσωπική του επιλογή, βάσει συγκεκριμένων προσόντων, που εγγυώνται το όσο το δυνατόν αρτιότερο αποτέλεσμα στις εμφανίσεις της χορωδίας. Τον ενδιαφέρει η φωνητική ομοιογένεια και για το λόγο αυτό επιλέγει τους χορωδούς εστιάζοντας κυρίως στην ποιότητα των φωνών και τη μουσική τους κατάρτιση. Φωνές μελωδικές και ογκώδεις, που παραπέμπουν σε βαρύτονους, σμιλευμένες στο εργαλείο του «αρχιμάστορα», ικανές να αποδώσουν τα λεπτά διαστήματα και τις έλξεις, συγκροτούν το σώμα των μελωδών. Και όλοι τους εγκεκριμένοι Πρωτοφάλτες, Λαμπαδάριοι, Δομέστικοι, κάτοχοι Διπλώματος Βυζαντινής μουσικής.

Με ιδιαίτερη προσοχή, όμως, επιλέγει και τους ισοκράτες, καθώς είναι γνωστή η ευαισθησία που επιδεικνύει σε αυτόν τον τομέα, φροντίζοντας πάντα να υπάρχουν στο σύνολο μπάσοι για να τονίσουν το βόμβο.⁹ Η ταυτόχρονη και συγχρονισμένη εναλλαγή του ισοκρατήματος, χωρίς να βαίνει εις βάρος της μελωδίας και η σταθερότητα του τόνου, είναι τα στοιχεία εκείνα τα οποία ζητάει ο Ταλιαδώρος από το σώμα των ισοκρατών, και προς εκείνη την κατεύθυνση επικεντρώνεται η διδασκαλία του κατά τη διάρκεια των προβών. Στην παραμικρή απόκλιση του τόνου, είτε από τους μελωδούς είτε από τους

⁶ «...Μαγαδίζειν τουθ' όπερ σημαίνει συμπάλλειν κατ' αντιφωνίαν επί τη βάσει της πρώτης και της όγδοης του συστήματος διαπασών, ως γίνεται και νυν παρ ημίν όταν συνάδοντας έχωμεν παίδας ή γυναίκας (Γ. Παπαδόπουλου, *Συμβολαί εις την ιστορίαν της παρ' ημίν Εκκλησιαστικής Μουσικής*, εκδ. Κουσουλίνου και Αθανασιάδου, Αθήναις 1890, σ. 62).

⁷ Ο Συμεών Θεσσαλονίκης μιλώντας για τη συμμετοχή «παντός του λαού» στη ψαλμώδηση κατά την τέλεση των ιερών ακολουθιών, μπορεί να θεωρηθεί κανείς ότι προωθεί τη συμμετοχή όλων των ηλικιών και επομένως των παιδικών φωνών. (Κωδ. ΕΒΕ 2047, φ. 5ν: «τετάγμεθα αντί παντός του λαού αινείν ημάς τον Θεόν... και αντί γλώττης του λαού παντός καθεστήκαμεν»).

⁸ Γ. Παπαδόπουλος, *ό. π.*, σ. 62.

⁹ Ο Κ. Φιλοξένος ορίζει ότι βόμβος είναι το «ρινώδες και σοβαρόν ισοκράτημα του Προσωδού» θεωρώντας ότι είναι «ο βαρύτετος και κατώτατος φθόγγος της κάτω διαπασών κλίματος οιασδήποτε άλλης συμφωνίας» (βλ. Κ. Φιλοξένου, *Λεξικόν*, σ. 36).

ισοκράτες, δεν διστάζει να διακόψει αμέσως την πρόβα και να διορθώσει το λάθος, εμμένοντας σε εκείνο το σημείο όσο χρειαστεί.

Τα μαθήματα που επιλέγει να διδάξει στο χορό, πάντα επίκαιρα, συγχρονίζονται με τις ανάγκες της εκδήλωσης και το λατρευτικό γεγονός της συγκεκριμένης χρονικής περιόδου. Και όλα προέρχονται από το ρεπερτόριο της Πατριαρχικής Ψαλτικής παραδόσεως, δηλώνοντας για άλλη μια φορά και μ' αυτόν τον τρόπο, τις επιρροές και την προσήλωσή του, στη συγκεκριμένη σχολή ψαλτικής τέχνης και το συγκεκριμένο τρόπο ψαλμωδίας.

Η διεύθυνση και η χοραρχία του, απλή, λιτή και μεγαλόπρεπη. Ιδιαίτερα στο αναλόγιο κατά την τέλεση των ιερών ακολουθιών. Αρχοντικός, μυσταγωγικός και ήρεμος στις κινήσεις του, γνωρίζει ότι οι περιττές χειρονομικές κινήσεις αποσπούν τον εκκλησιαζόμενο-προσευχόμενο από το σκοπό του και διαταράσσουν το κλίμα προσευχής και κατάνυξης των ακολουθιών. Γνωρίζει τις διατυπώσεις των Πατέρων της εκκλησίας, που επικυρώθηκαν από Τοπικές και Οικουμενικές συνόδους, για τη στάση του ψάλτη στο αναλόγιο και τον τρόπο «του ψάλλειν» και δεν παρεκκλίνει από αυτές. Παρατηρώντας τον κανείς στο αναλόγιο νομίζει πως διευθύνει το χορό μόνο με τη στεντόρεια και μελωδική φωνή του.

Αλλά και στην εκτός του ναού και των λατρευτικών συνάξεων χοραρχία του, ο Χαρίλαος Ταλιαδώρος δεν παρειτρέπεται σε χειρονομικούς ακροβατισμούς. Με λιτές, απεριττες και ήρεμες κινήσεις, καθοδηγεί το χορό επισημαίνοντας τα ρυθμικά σχήματα και την ταχύτητά τους, τα μελικά τόξα και την εναλλαγή των ισοκρατημάτων.

Τελειομανής από τη φύση του, κρατάει με την στάση του το χορό σε εγρήγορση από την πρώτη πρόβα μέχρι και το τέλος της εκδήλωσης.

Ο Χαρίλαος Ταλιαδώρος, εκτός από το χορό του, έχει κληθεί επανειλημμένως να διευθύνει και την 100μελή χορωδία του Συνδέσμου Ιεροψαλτών Θεσσαλονίκης «Ιωάννης ο Δαμασκηνός». Η ανησυχία του σε αυτήν την περίπτωση για το τελικό αποτέλεσμα είναι ένδηλη περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη φορά, καθώς ξέρει ότι πρέπει να συνθέσει και να συγκεράσει φωνές με διαφορετικά ηχοχρώματα, επειδή οι χορωδοί που συμμετέχουν προέρχονται από διαφορετικές σχολές και εκπροσωπούν διάφορα στυλ. Κι εδώ ακριβώς αναδεικνύεται ακόμα περισσότερο η ικανότητα του Ταλιαδώρου, αφού κατορθώνει με μοναδική μαεστρία να ενσωματώσει και να εντάξει στο σύνολο όλες τις φωνές.

Τελειώνοντας τη σύντομη αναφορά αυτής της πτυχής του Χαρίλαου Ταλιαδώρου - καθώς μέσα στο περιοριστικό 10' δεν μπορείς παρά μονάχα να σκιαγραφήσεις την προσφορά του και σε αυτόν τον τομέα - θα ακούσουμε ένα ηχητικό ντοκουμέντο, απόσπασμα από το Κάθισμα του όρθρου της Μ. Δευτέρας «Των παθών του Κυρίου τας απαρχάς», από ζωντανή ηχογράφιση της χορωδίας «Μακεδονία». Η συναυλία δόθηκε στο πλαίσιο του φεστιβάλ «Εβδομάδα Λατρευτικής μουσικής» που διοργανώνει ο Δήμος Θεσσαλονίκης και πραγματοποιήθηκε στον Καθεδρικό Ναό της του Θεού Σοφίας Θεσσαλονίκης τον Απρίλιο του 2000.

Εμείς, του ευχόμαστε υγεία, μακροημέρευση και να είναι ακμαίος για πολύ ακόμα επ' ωφελεία και πρόοδο της ψαλτικής τέχνης, γιατί η ίδια η τέχνη και όλοι εμείς που την διακονούμε τον έχουμε ανάγκη.